

UDK

REGIONALIZEM - NOV IZZIV ZA GEOGRAFIJO PRIMER SLOVENSKEGA ETNIČNEGA OZEMLJA

Vladimir Klemenčič*, Jernej Zupančič**

Izvleček

Prispevek obravnava regionalizem kot sodobno tendenco večine evropskih držav. V prvem delu navaja splošne pogoje za razvoj regionalističnih gibanj, v drugem pa na kratko analizira pojav teh gibanj na slovenskem etničnem prostoru.

Ključne besede: politična geografija, regionalizem, slovensko etnično ozemlje, Slovenija.

THE REGIONALISM - NEW CHALLENGE FOR GEOGRAPHY CASE STUDY OF SLOVENE ETHNICAL TERRITORY

Abstract

The article deals with regionalism being an up to date tendency in most European states. In its first part there are specified general terms of

* dr., red. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 2, Slovenija

** dipl. geogr., Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Trg francoske revolucije 7, Slovenija

developing in regionalistic tendencies, and its second part contains a short analysis on these movements, specifically in Slovenian ethnic area.

Key words: political geography, regionalism, Slovene ethnical territory, Slovenia.

Uvod

Sodobni trenutek Evrope označujeta dva vzporedna, a vendar med seboj nasprotujoča si procesa: integracija in regionalizem. Prvi temelji na globalizaciji kapitalistične proizvodnje, tehnološkem razvoju in širjenju tržišča. Nasprotno temu nastopa regionalizem s centrifugalnimi tendencami in poudarjanjem potreb po večji avtonomnosti določenih teritorialnih enot (Koter & Suliborski 1992).

Regionalizmu posvečajo pozornost številne družboslovne vede, zlasti sociologija, politologija, ekonomija in geografija. Slednja še posebej poudarja to tematiko na znanstvenih sestankih s političnogeografsko vsebino, na katerih so aktivno sodelovali tudi slovenski geografi.

Proučevanje regionalizma v geografiji zadeva štiri poglavitna področja:

- identifikacijo prebivalstva z določenim teritorijem;
- novo prostorsko organizacijo regije in medregionalno povezovanje;
- vpliv regionalizma na regionalno strukturo;
- regionalizem in etnična vprašanja.

Regionalizem kot gibanje in proces: trije izvori

Kržišnik (1992) opredeljuje regionalizem kot novodobni civilizacijski pojav. S svojo pojavnostjo tvori nekakšen protitok naraščajoči centralizaciji in unifikaciji načina življenja. Regionalizem kaže na potrebo po identifikaciji z določenim kulturnim prostorom - regijo. To gibanje ali tudi proces lahko zajema cele državne teritorije, velikokrat pa se omejuje le na manjša ozemlja. Mogoče ga je razumeti celo kot težnjo po lokalni (občinski) samopuravi (Brunner 1992, 90). Pri opredeljevanju pojavnosti

regionalizma kot procesa je potrebno upoštevati:

- a. potrebo posameznika po identifikaciji z določenim kulturnim prostorom;
- b. vrsto ekonomskih razlogov, ki se kažejo v gibanju za uveljavitev "svoje" regije;
- c. potrebe narodov in narodnih (etničnih) manjšin, ki sprožajo t. i. "etno-regionalizem".

Posameznik se vse bolj upira naraščajoči centralizaciji in univerzalnemu "ameriškemu" načinu življenja. Gre predvsem za področje splošne kulture in potrošnje. Prebujena "regionalna" ali tudi "teritorialna" zavest ima vsekakor prostorsko, ekonomsko, zgodovinsko, kulturno in politično razsežnost. Človek se hoče poistovetiti s posebnostjo, z različnostjo, individualnostjo ter vsakršno odličnostjo "svoje" regije (Kržišnik o. c.). To je iskanje pozitivnega stereotipa, ki mu omogoča izstop iz povprečne univerzalnosti.

Drugi sklop potreb, ki pogojujejo razvoj regionalizma, so različne ekonomske in upravno - politične. Regije terjajo drugačen odnos znotraj določene državne skupnosti. Gre za drugačen način upravljanja in regionalno politiko. Ti odnosi se pogosto pojavljajo na relaciji center - periferija. V tem oziru so še posebno občutljiva obmejna območja. Še zlasti pa se lahko regionalizem vzbudi v primeru, ko se razhajajo centri gospodarske in politične moči. Lep primer tega je Lombardija ali celotna severna Italija proti centralni oblasti v Rimu.

Izrazito ekonomski razlog je tudi zahteva po protekcionizmu prostorskih proizvodnih struktur neke regije, kadar njeni nosilci presodijo, da je le-ta ogrožena zaradi konkurence. Tako kmetijstvo alpskih območij Italije, Francije in Nemčije ne more konkurirati kmetijstvu naravno veliko ugodnejših ravninskih regij. S propadanjem kmetijstva pride do depopulacije ter do drugih destruktivnih pojavov. Propadanje kulturne pokrajine pa je kulturno - identifikacijski, regionalno - politični in celo strateški problem. Nekaj podobnega se dogaja v obmejnih, slabše razvitih ali pa gospodarsko že regresivnih območjih, kot so lahko območja stare industrije z nakopičenimi ekonomskimi in ekološkimi problemi (Cox 1991).

Tretja pojavna oblika regionalizma pa je "etnoregionalizem", ki ga pogojujejo potrebe narodov in narodnih (etničnih) manjšin. Včasih ga je težko ločiti od nacionalizma ali celo iredentizma. Ta "manjšinski nacio-

nalizem" nima cilja vzpostaviti nove državne enote, temveč si le pridobiti čimvečjo avtonomnost na upravnem, gospodarskem, kulturnem in političnem področju.

Nekateri avtorji trdijo, da je vloga gospodarskih dejavnikov pri iniciranju regionalizma zanemarljiva. Prednost dajejo etnonacionalizmu oziroma etničnemu pred ekonomskim. Gospodarska prikrajšanost poselitvenega območja neke etnije, naj bo resnična ali samo namišljena, deluje kot element zaostrovanja, ni pa nujni predpogoj regionalizma. Obenem pa je treba priznati, da etnične konflikte pogosto spremljajo opazne ekonomske razlike med manjšino in večino (Connor 1991, 297-317).

Po drugi strani pa koncept regionalne avtonomije izpostavlja prav jezikovno in kulturno identiteto regij, s čimer utegne reševati doslej še nerešeno nacionalno vprašanje nedržavnih narodov in etničnih manjšin (Kovačič-Peršin 1991, 159). Pridobitev določenih kompetenc, ki jih lahko obsega avtonomija neke regije, je za tam živečo manjšino življenjskega pomena. Avtonomija regije jim omogoča ustanavljanje inštitucij in drugih formalnih zastopstev na gospodarskem, kulturnem, šolskem in političnem področju. Omogoči jim vstop v organe oblasti in kontrole ter preko tega vzpostavljanje partnerskega odnosa z državnim centrom, svojo matico ter drugimi subjekti mednarodnega političnega življenja. S tem se pojem regionalizma že precej približa "federalizmu". Končno sta to le pojavniki obliki teritorialne avtonomije, ki je organizirana kot predstavniško in oblastno telo in izvršuje dogovorjeni del državne oblasti (Brunner 1992, 89-103).

Slovenski etnični prostor in regionalizem

S Slovenci poseljeno ozemlje je stičišče romanskih, germanskih, ugrofinskih in slovanskih narodov ter njihovih kultur. Je pa tudi pomembno prometno križišče, v katerem dominirajo predvsem tri smeri:

- iz Srednje Evrope na severni Jadran in preko pristanišč na druge kontinente;
- iz Španije, južne Francije in Italije proti vzhodu;
- iz obeh prejšnjih smeri proti Balkanu in Aziji (Klemenčič 1991; Klopčič 1991).

Predstavljale so tudi smeri prodiranja raznih sil in državnih sistemov, kar se odraža v pestri zgodovini Slovenije. S Slovenci poseljeno ozemlje obsega okrog 25000 km², vendar je samo v tem stoletju v upravno-političnem smislu pripadalo šestim različnim državam. Do leta 1918 je bila večina ozemlja pod Avstro-Ogrsko, nekaj pa pod Italijo. Slednja je po koncu prve svetovne vojne precej povečala svoj teritorij na račun slovenskega etničnega ozemlja, ostalo pa je bilo razdeljeno med Madžarsko, Avstrijo in Jugoslavijo (sprva državo SHS), kjer pa je bila Slovenija tudi konstitutivni element. Po drugi svetovni vojni je Slovenija v okviru Jugoslavije pridobila precej svojega etničnega ozemlja na zahodu, del pa je še vedno ostal v Italiji. Leta 1991 je s plebiscitom izražena volja prebivalcev Slovenije našla uresničitev, v neodvisni državi Sloveniji. Ta združuje večino slovenskega naroda, madžarsko in italjansko narodno manjšino ter Rome kot etnično skupnost. Precejšnje pa je tudi število priseljencev iz bivših jugoslovanskih republik (okrog 10 %) (Klemenčič & Genorio 1992).

Vsa ta dediščina ima velik vpliv tudi na oblikovanje današnje regionalne zavesti in regionalizma. Pripadnost neki državi je pomenila tudi oblikovanje določene kulturne pokrajine, gospodarsko usmeritev ter tudi širše razumljeno občo kulturo (folklor, tradicija, arhitektura, vrednote). Sedemdesetletno oziroma petdesetletno bivanje v Jugoslaviji je Slovence konsolidiralo, ni pa moglo prekriati vseh razlik med nekdanjimi upravnimi enotami in območji kulturnih vplivov. Zaradi tega ter zaradi sodobnih razlik se je na slovenskem etničnem teritoriju oblikovalo več različnih tipov regionalizma. V prvo skupino sodijo regionalizmi obmejnih in narodnostno mešanih območij, v drugo pa regionalizmi v notranji Sloveniji.

Primer Slovencev v Videmski pokrajini (Italija)

V zgodovini so bili pod močnim beneškim kulturnim vplivom. V slovensko nacionalno gibanje dolgo niso bili vključeni, zato je bila regionalna zavest skoraj vseskozi močnejša od nacionalne. Danes so vključeni v regionalizem severne Italije, kjer so nosilci Slovenci, Furlani ter tudi večinski italjanski narod. To regionalno gibanje se povezuje s severnoitali-

janskim in tržaškim ter goriškim, kjer imajo Slovenci relativno velik vpliv. Povezovanje je gospodarsko in kulturno - etnično (Bufon 1992).

Primer Slovencev na Tržaškem in Goriškem (Italija)

To narodnostno mešano območje je v bližnji preteklosti doživljalo velike politične in teritorialne spremembe. Že v preteklosti je bilo to predvsem prometno, trgovsko in tudi kulturno žarišče Slovencev, Italijanov in drugih narodov. V zavesti avtohtonega prebivalstva se kaže kot nekaj pozitivnega. Danes je to območje visoko urbanizirano, terciarizirano in dobro opremljeno z infrastrukturo. Državna meja je na tem sektorju odprta in z visoko frekvenco prehodov. Slovenska manjšina je tu dovolj številčna, kompaktno poseljena ter organizirana. Slovenci so v znatni meri udeleženi v terciarnih dejavnostih, še zlasti v trgovini, prometu ter bančništvu (Bufon 1992). Dvojezična praksa jim olajšuje udeležbo v mednarodni trgovini. Hkrati se je v zadnjem desetletju Furlanija gospodarsko močno okrečila, odpira pa se ji obsežno tržišče na vzhodu. Slovenci so v obmejnem območju postali nosilci regionalnega razvoja in so zaradi tega enakovreden dejavnik regionalističnega gibanja. V ospredju tega gibanja so tako gospodarske koristi, kakor tudi politične. Zase zahtevajo tako pravno zaščito položaja, ki izhaja iz njihove funkcije v prostoru. Regionalizem torej poteka na relaciji periferija - center in se pri tem navezuje na regionalistično gibanje severne Italije, prav tako pa se povezuje z regionalizmom Primorske (v Sloveniji). Tako je "evroregija" v pravem pomenu besede že formirana. Negativni učinek meje je praktično premagan. Meja daje celo nove gospodarske impulze (Bufon o.c.).

Istra - politično najbolj zapleten regionalizem

Regionalizem v Istri predstavlja specifičen primer. Obsega celoten polotok in ne le s Slovenci poseljen severni del. Istra je bila ozemlje slovenskega, hrvaškega in italjanskega naroda, od katerih je bil slednji sicer najšibkeje prisoten, a v preteklosti socialno, ekonomsko in politično privilegirani (pod Beneško republiko in pod Italijo). Vseskozi je bil močan romanski oziroma pozneje beneški in italijanski kulturni vpliv. Tu je še

nekaj drugih manjših etničnih skupnosti, ki še dodatno krepijo etnično barvitost Istre. Po delimitaciji med Italijo in drugo Jugoslavijo (dokončno leta 1954) se je veliko število Italijanov (nad 70000) izselilo v Italijo. Danes jih je tu okrog 25000. Vseskozi po vojni pa se je v Istro priseljevalo prebivalstvo iz drugih predelov nekdanje Jugoslavije (Repolusk 1991; Juri 1991; Piry & Repolusk 1985).

Po razpadu druge Jugoslavije in nastanku Slovenije in Hrvaške pa je za italjansko manjšino nastal nov položaj. Postali so nosilci regionalnega gibanja za Istro kot relativno samostojno enoto. Gibanje je močno zlasti v hrvaškem delu Istre in je po svoji naravi anticentralistično. Naslonilo se je na staro istrsko (etnično mešano) identiteto. V njem sodeluje italijanska manjšina kot iniciator, pridružili pa so se tudi številni priseljenci in tudi del domačega (hrvaškega) prebivalstva. V slovenskem delu Istre so te težnje šibkeje prisotne. Deloma jih nadomešča težnja po močnejši povezavi s Trstom in Gorico.

Primer Slovencev na Koroškem (Avstrija)

Regionalizem poteka na dveh različnih nivojih. V prvem so nosilci pripadniki slovenske manjšine, ki skušajo v okviru slovenskega poselitvenega prostora oblikovati elemente personalne samouprave (predvsem na področju šolstva in kulture). Težijo tudi k močnejšemu povezovanju s Slovenijo. O avtonomizmu tu ne moremo govoriti. Drugi nivo pa predstavlja ponujena "koroška regionalna zavest", ki lahko nadomesti nacionalno (predvsem slovensko) in je v resnici delovala kot eden od vzvodov asimilacije (Zupančič 1992).

Primer Prekmurja (Slovenija)

Prekmurje je bilo do razpada Avstro-Ogrske leta 1918 pod močnim madžarskim gospodarskim in kulturnim vplivom. Ob tem se je pri slovenskem prebivalstvu oblikovala močna regionalna zavest, naslonjena na dialekt in tradicijo te regije.

Medtem ko skuša danes Prekmurje vzpostaviti bolj avtonomen odnos do državnega centra, si tam živeča madžarska manjšina prizadeva

za upravne korekture v okviru Prekmurja, morda celo v oblikovanju zakonsko opredeljene narodnostno mešane regije v obmejnem pasu. Madžarska manjšina je še premalo integrirana v regionalne strukture Prekmurja, da bi lahko enakovredno sodelovala v njegovem regionalnem gibanju (Zupančič 1990; Klemenčič 1991).

Regionalizmi v notranji Sloveniji

Prav tako pestra paleta različnih regionalizmov pa obstaja tudi v notranji Sloveniji na etnično homogenih območjih. Pri tem gre v prvi vrsti za zavest pripadnosti nekemu kulturnemu izročilu, ki se opredmeti v določeni regiji. To je povezano z modo "domačega" in "originalnega".

Nehote pa regionalizmu pomaga suburbanizacija, ki je v Sloveniji dosegla že znaten obseg. S precej uniformirano arhitekturo ter urbanim načinom življenja je sicer že precej pokvarila izvirni pejzaž pokrajine, z zadržanjem prebivalstva pa je potencialno omogočila nadaljevanje neke tradicije. Namesto mestne univerzalnosti ponuja podeželsko posebnost.

Na obnovljeno regionalno zavest kaže tudi načrtno prizadevanje za obnovo podeželja. Slednje je močno zlasti v Avstriji in v Nemčiji. Gre za ohranitev tradicionalnih prvin pokrajine in zlasti naselij, toda funkcionalno in primerno za sodobnega človeka. Taka pokrajina je turistično zanimiva, lokalno prebivalstvo pa se z njo identificira (Greulich 1992, 58-59).

Najpomembnejši izvor regionalizma v notranjosti Slovenije pa so težnje po reformiranju državne uprave in po razdelitvi na upravne enote, ki bi transmitirale državno oblast. Gibanja se naslanjajo na zgodovinsko tradicijo nekdanjih administrativnih enot. Ti regionalizmi imajo predvsem ekonomsko obeležje, saj gre za težnjo po krepitevi novih regionalnih centrov. Tako bi se oblikovale regije z zgodovinsko tradicijo: Primorska, Gorenjska, Dolenjska, Notranjska, Štajerska in Prekmurje. Medtem ko gre pri večini predvsem za drugačno porazdelitev ekonomske in politične moči v odnosu do državnega centra, iščejo druge povezave z regijami preko državne meje (Kržišnik 1992). Zlasti dober primer je Primorska, ki se povezuje z regijami iz severne Italije in tako že dejansko oblikuje "evroregijo".

Sklep

Slovensko etnično ozemlje je zaradi pestre zgodovine, različnih kulturnih vplivov in znatnih razlik v stopnji socialnoekonomskega razvoja prizorišče različnih regionalističnih gibanj. Po učinkih sodeč lahko praktično vsa našeta gibanja opredelimo kot pozitivna. Regionalizmi mobilizirajo pozitivne gospodarske in kulturne sile regije in prispevajo k uveljavljanju proizvodov z "regionalnim" poreklom. Opazno je tudi strankarsko združevanje po regionalnem principu. Oblikujejo se celo šibke "regionalne" politične stranke.

Izrednega pomena pa so tudi različni stiki med regijami izven državne enote. Pri tem imajo veliko vlogo in tudi koristi predvsem manjšine. Prav s Slovenci poseljeno ozemlje je šolski primer razvoja različnih regionalističnih gibanj, od šibkih tendenc prenosa državne oblasti na regije do močnega medregionalnega povezovanja z regijami sosednjih držav.

Literatura

- Brunner, G.**, 1992: Föderation, Konföderation und Regionalismus. - Südosteuropa Mitteilungen, 32/2, 89-103 Wien, 89-103
- Bufon, M.**, 1992: Prostorska opredeljenost in nacionalna pripadnost. - Založništvo tržaškega tiska, 223, Trst
- Bufon, M.**, 1992: Sedanji evropski razvojni procesi in varstvo manjšin - stari problemi in nove perspektive v luči politične geografije. - Geografija v šoli, 2, 25-32, Ljubljana
- Connor, W.**, 1991: Ekonomski ali etnonacionalizem ? - Študije o etnonacionalizmu, zbornik, Krt, 297-317, Ljubljana
- Greulich, M.**, 1992: Sorbische Identität erhalten. - Agrarische Rundschau, Landesentwicklung und Dorferneuerung in Europa, 3-4, 58-59, Wien
- Juri, F.**, 1991: Manjšinsko vprašanje v etnično mešanih okoljih; primer Istre. - Geografija v šoli, 1, 23-25, Ljubljana
- Klemenčič, V.**, 1991: Prekmurje kot nerazvito obmejno območje v Sloveniji. - Ljubljana (v tisku)
- Klemenčič, V. & R. Genorio**, 1992: The New State of Slovenia and its

Function within The Frame of Europe. - Symposium on "Future Constructions on The World Political Map", Underlying Factors, 18 (v tisku), Washington

Klemenčič V., 1992: Geopolitični položaj Slovenije in njena odprtost v Evropo. - Geografija v šoli, 2, 15-24, Ljubljana

Klopčič, P., 1991: Spremembe v Evropi in Slovenija. - Seminar za študije geopolitičnega položaja Slovenije, Svetovni Slovenski kongres, 131-136, Ljubljana

Koter, M. & A. Suliborski, 1992: Region and regionalism - A political-geographical Approach. - "Inner Borders, Region and Regionalism", 30, Ksiese Mlyny (v tisku)

Kovačič-Peršin, P., 1991: Slovenija in združevanje Evrope. - Seminar za študije geopolitičnega položaja Slovenije, Svetovni slovenski kongres, 153-162, Ljubljana

Kržišnik, E., 1992: Regionalizem kot filozofija in gibanje. - Konferenca o regionalizmu, 9, Maribor (tipkopis)

Piry I. & P. Repolusk, 1985: Narodnostno mešano območje v slovenski Istri. - Geographica Slovenica 16, 45-74, Ljubljana

Repolusk, P., 1991: Etničnoregionalni problemi italjanske narodnosti v Sloveniji. - Geografija v šoli, 1, 34-35 Ljubljana

Zupančič, J., 1990: Problems facing the hungarian Minority in the northern Sector of the ethnically mixed Region in Prekmurje - Slovenia. - "Minority Problems within Borderlands", Białowieża, (v tisku)

Zupančič, J., 1992: Vpliv socialnogeografske preobrazbe na položaj slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem. - Magistrska naloga, Filozofska fakulteta, 324, Ljubljana

THE REGIONALISM - NEW CHALLENGE FOR GEOGRAPHY CASE STUDY OF SLOVENE ETHNICAL TERRITORY

Summary

Regionalism is a phenomenon of the last decade and concerns most of European states. In its philosophic sense and as a trend it means opposing to all the universal and centralizing. Regionalism is a result of three kinds of needs:

- the necessity of an individual to identify himself with a certain environment, and to accept it;
- a set of economic reasons; an intention to assert "one's own" region;
- necessities of nations and ethnic minorities; these are basic for the so called "ethnoregionalism".

In most cases regionalistic trends are placed on economic base. Regions require a greater autonomy in administration and regional politics. These relations are often being established between the centre and the periphery.

The second set of various kinds of regionalism is formed by so called "ethno-regionalisms", coming up in national minorities and other ethnical subjects. The demand for political autonomy is prevailing, but its idea is extended to economical and cultural domain, too.

Regional consciousness and regional identification have been greatly influenced by historical development which has formed up the administrative repartition and by which the sphere of cultural influencing has been determined.

Slovene ethnic territory is a typical case of various types of regionalistic trends. The trends in this area have been marked by exposed geopolitical position and turbulent historical events. In border regions and in national intermingled areas the minorities that live there, tend to intensify bounds with the original nation, and at the same time they tend to get incorporated into wider regionalistic trends, most of them being of economic character. By this they exceed the frame of state territory. A good example is the area of Gorizia and Trieste in Italy.

In ethnic homogenous regions in inland of Slovenia individual regions tend to reestablish more autonomous positions with the centre and to intensify their role of being a regional centre. It is a question of transmission of state authority. This is based on their identity and on tradition of former set administrative units.